

Välimeren piirin sotatoimet toisessa maailmansodassa meristrategiselta kannalta tarkasteltuna

Kirjoittanut yleisesikuntakomentajakapteeni J. Pirhonen

I. Tilanne Välimeren alueella sodan alkaessa

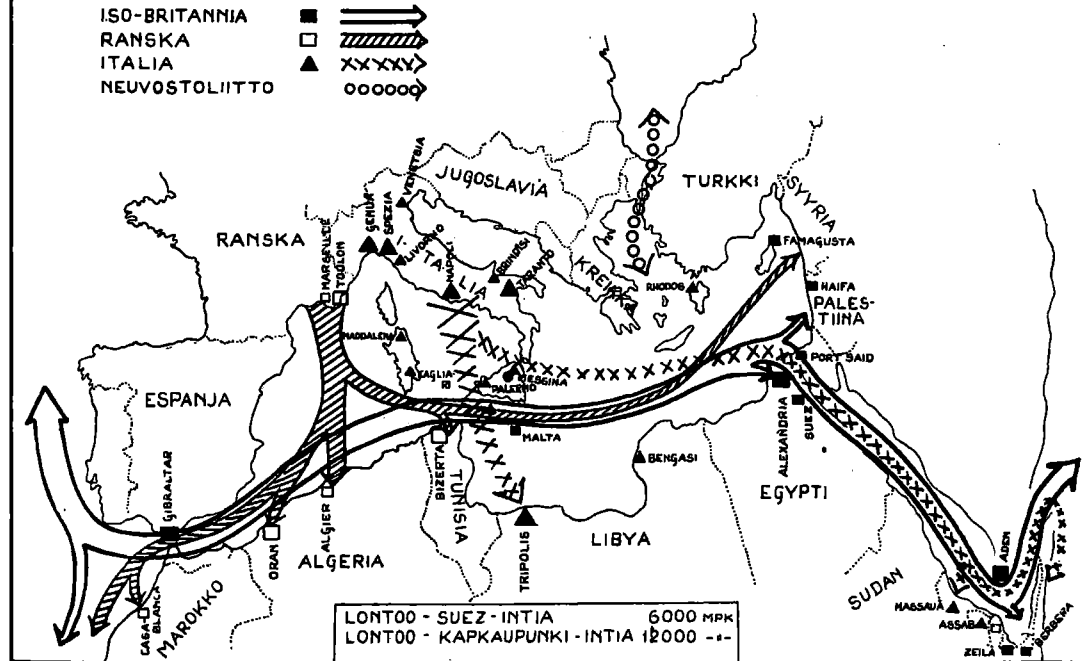
Valtaryhmien intressit Välimerellä toisen maailmansodan alussa kulkivat ristiin sanan varsinaisessa merkityksessä. Välimeri ja sen jatkona Punainen meri on aina ollut brittiläisen maailmanvallan suuri valtatie itään. Tämän elinhermonsa varmistukseksi se oli luonut aikoinaan tukikohtaverkostonsa. Sen liittolaisen Ranskan suurin mielenkiinto kohdistui emämaan ja pohjois-afrikkalaisten omistusten väliseen yhdystiehen, jonka ympärillä sijaittivat myös ranskalaiset tukikohdat.

Italian edut jakaantuivat kahteen pääsuuntaan: ensinnäkin Libyan yhteyksiin, jotka keskisellä Välimerellä kulkivat brittiläisen valtatie poikki ja joita suojasi hyvä tukikohtaverkosto, ja toiseksi brittiläisen valtatie suuntaisesti kulkevaan yhdystiehen siirtomaa-vallan pääosaan Itä-Afrikassa.

Välimeren tärkeimmät meritiet ja tukikohdat ilmenevät piirroksista I.

Tarkasteltaessa valtaryhmitysten asemaa havaitaan länsivaltojen hallitseva osuus Välimeren länsi- ja itäosassa, joita yhdistävänä lenkinä oli Malta vastapuolen tukeutumisalueen keskellä. Italialla taasen oli erinomaiset edellytykset hallita keskistä Välimerta, missä sen asema vakavasti uhkasi länsiliiton elinhermon

VÄLIMEREN TÄRKEIMMÄT MERITIET JA -TUKIKOHDAT

Piirros 1

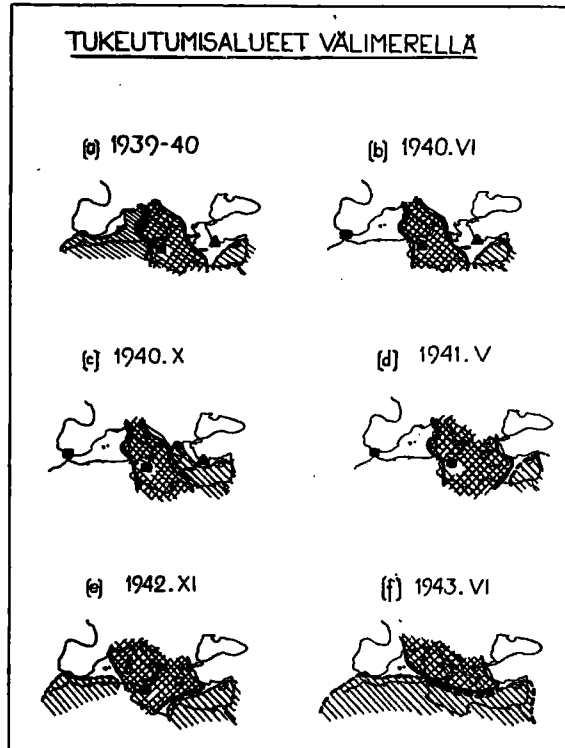
elossa pysymistä. Italialaisten pääsyn Välimeren ulkopuolelle esti kuitenkin länsiliitto Gibraltarissa ja Suezissa, joten yhteydet itäafrikkalaisiin omistuksiin katkesivat kokonaan (piirros 2 a). Tällainen asema lieneekin ollut eräs tärkeimmistä seikoista Italian pidättäytymiselle sodasta niin kauan, kunnes Ranska oli lyöty ja Englanninkin arveltiin jo olevan polvilleen taipumassa.

Italian laivasto oli keskitetty Välimeren keskiosaan ja vain keveitä yksiköjä oli Itä-Afrikassa sekä Dodekaneeseilla. Briteille ja ranskalaisille olivat Välimeren yhteydet niin tärkeät, että heidän oli pakko — Italian pysytellessä vielä epävarmana tekijänä sodan ulkopuolella — sitoa Välimerelle huomattavat laivastovoimat, joita samanaikaisesti olisi kipeästi tarvittu taistelussa Saksaa vastaan. Ranskan laivaston pääosa oli keskitetty Välimeren puolelle, missä sen yhdessä brittiläisen läntisen ja itäisen voimaryhmän — Gibraltarin ja Alexandrian eskaaderien — kanssa piti turvata Välimeren yhdyslinjat ja neutralisoida Italian mahdolliset ekspansiotoimenpiteet. Jo vuoden 1940 alussa saapuivat myös ensimmäiset brittiläisen imperiumin joukkovahvennukset Suezin alueen suojaksi.

II. Italian alkuoffensiivit ja niiden tyrehtyminen

Ranskan sortuessa ja Italian yhtyessä sotaan kesäkuussa 1940 muuttui strateginen tilanne Välimerellä suuresti. Ranskan laivaston demobilisointi aiheutti yli miljoonan tonnin heilahduksen voimasuhteissa akselin eduksi.

Pienet, mutta offensiivikykyiset brittiläiset eskaaderit jäivät nyt yksin taistelemaan kvantitatiivisesti varsin ylivoimaista italialaista laivastoa vastaan. Ne etääntyivät lisäksi toisistaan ranskalaisen tukikohtaverkoston käytön estyessä ja Gibraltarin eskaaderin voidessa käyttää vain nimikkotukikohtaansa (piirros 2b). Lohtuna oli briteillä vain taistelulaivojen tasaveroinen lukumäärä sekä parempi suoja. Italialaiset näet olivat raskaissa aluksissaankin kiinnittäneet päähuomion aseistukseen sekä nopeuteen siinä määrin suojan kustannuksella, että ne näyttivät tarkoitetun paremminkin merenherruudesta kiistelemiseen kuin ratkaisutaisteluja edellyttävään merenherruuden hankkimiseen.

Piirros 2

Italialaisilla ilmavoimilla oli myös lukumääräinen ylivoima, mutta ne olivat valmistautuneet varsin kehnosti merisotaan. Brittien heikomman lentoaseen käyttöä tehostivat lentotukilaivat.

Italialaisilla näytti siis olevan kaikki edellytykset tehokkaaseen toimintaan brittiläistä Välimeren tietä vastaan sekä omien Pohjois-Afrikan yhteyksiensä ylläpitoon. Itä-Afrikan yhdystie sitä vastoin katkesi kokonaan, mutta se ei näytä huolestuttaneen Mussolinia, joka liittyi sotaan vain päästäkseen mukaan pikaiseen loppusaaliin jakoon. Sotilasjohto oli huolestunut puutteellisten sotaluovutelmien takia, eikä sillä ilmeisesti ollut lainkaan suunnitelmia pitempiäaikaisen sodan varalta brittiläistä imperiumia vastaan.

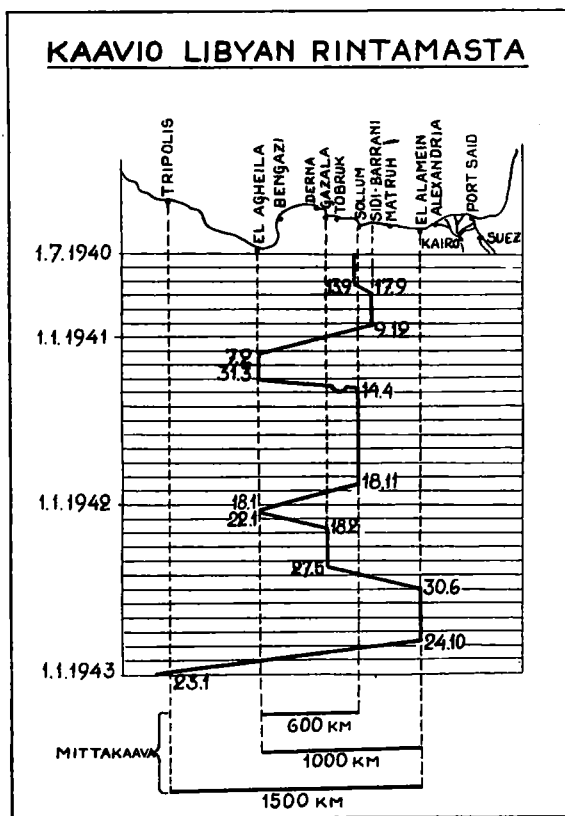
Kun britit sitten eivät pitäneetkään taisteluaan menetettynä eivätkä Hitlerin joukot kyenneet ylittämään Kanaalia, joutui Italian sodanjohto pitempiäaikaisen sodan mukanaan tuomien vai-

keiden kysymysten eteen. Ydinasiانا oli tällöin raaka-ainetilanteen parantaminen. Italialaisten motiiveja ei ole tuotu julki-suuteen, mutta luonnolliselta tavoitteelta olisi tuntunut tien avaa-minen Itä-Afrikkaan ja samalla koko Koillis-Afrikan resurssien käyttöön saaminen. Tämä edellytti brittien karkottamista itäiseltä Välimereltä ja Egyptistä sekä Sudanista. Samalla olisi suuresti heikennetty brittiläistä imperiumia katkaisemalla siltä täydelli-sesti Välimeren tie. Alkusotatoimet osoittivatkin hapuilua tähän suuntaan.

Brittien kannalta oli tärkeintä ylläpitää Välimeren yhteydet ja samalla saartaa Italiaa maan sotapotentiaalin rajoittamiseksi sekä laajempien operaatioiden estämiseksi Afrikassa. Heidän täytyi ottaa laskelmissaan huomioon eräs epävarma tekijä, Ranskan lai-vasto. Saksa oli tosin aselepoehdoissaan luvannut olla käyttä-mättä tätä hyväkseen, mutta kun se nyt seiso i alusten puutteessa neuvottomana Kanaalin rannalla, on luonnollista, että merellisesti ajattelevat britit epäilivät lupauksen luotettavuutta. Siksi he ensitöikseen murskasivat Ranskan laivaston pääosan Oranissa ja ottivat valvontaansa brittiläisissä satamissa olevat alukset. Täl-löin suostuivat akselivallat Vichyn hallituksen pyyntöön laivaston aseistariisumisen lopettamiseksi todennäköisesti toivoen saavansa Ranskan laivaston mukaan taisteluun brittejä vastaan, mutta ranskalaiset tyytyivätkin vain katkaisemaan diplomaattiset suh-teensa Lontooseen.

Italian offensiivi alkoi heinäkuun alussa Itä-Afrikassa, missä Abessinian sodasta lähtien oli ollut melkoisesti joukkoja. Näiden hyökkäykset Sudaniin ja Kenyaa n tulivat kuitenkin torjutuiksi, mutta brittiläisen Somalimaan ne onnistuivat valtaamaan. Uhka Egyptin armeijan eteläisellä yhdystiellä kasvoi suuresti Adenin kapeikon etelärannan joutuessa italialaisten haltuun, mutta näillä ei ollut mahdollisuuksia käyttää saavutettua menestystä hyväk-seen, koska tarpeellisia laivastovoimia ei voitu siirtää Itä-Afrikkaan. Näin ollen joutuivat italialaiset täällä vain odottelemaan brittien tulevaa vastahyökkäystä.

Britit olivat valinneet strategisen defensiivin Välimeren alueella. Epäedullisen alkutilanteensa takia he suuntasivat meriliikenteensä Afrikan ympäri, vaikka tämä aiheuttikin suuren ajanhukan sekä satoi kuljetustonnistoa pari miljoonaa tonnia enemmän kuin Väli-

Piiros 3

meren tietä käyttäen. Kiireellisyyden takia kuljetettiin kuitenkin vahvennukset Egyptin armeijalle mahdollisuuksien mukaan suoraan Välimerta pitkin. Näiden suojaaminen satoi pääosin molemmat laivastoeskaaderit raskaimpinekin yksikköineen, joita muilla merialueilla harvoin käytettiin kuljetusten välittömänä suojana. Täten välttämättömät vahvennukset saatiin ajoissa perille ja marsalkka Grazianin syyskuussa Libyasta aloittama hyökkäys pysäytettiin A-eskaaderin voimakkaasti tukemana jo Sollumin edustalla (piiros 3).

Italialaisten alkuoffensiivit Afrikassa eivät siis johtaneet suurempiin tuloksiin. Heikot sotavalmistelut, selvän päämäärän puute ja vähäisten voimien hajoitettu käyttö näyttävät huonon menes-

tyksen perussyiltä. Italian laivasto oli pystynyt suojaamaan Grazianin kuljetukset, mutta toinen päätehtävä, brittiläisten yhteysien katkaiseminen jäi suorittamatta. Laivasto ei liioin tukenut Libyan armeijan taisteluja puhumattakaan offensiivista brittien itäistä voimaryhmää vastaan, jonka lyöminen tai karkottaminen Välimereltä olisi ollut maaoperaatioihin liittyen sen luonnollinen tehtävä. Sodan kokonaispäämäärä lienee tästäkin päätellen ollut vielä epäselvä Italian sodanjohdolle.

Sen sijaan, että olisi keskittänyt riittävän voimaryhmän Libyaan, Italia edelleen hajotti voimansa avaamalla uuden sotanäyttämön lokakuussa Kreikkaan hyökäten. Menestys tälläkin suunnalla oli varsin huono. Meristrategisesti hyötyivät tilanteesta britit, jotka saivat käyttöönsä tukikohtia kreikkalaiselta alueelta, välittömästi mm. Kreetalta (piirros 2c).

Britit pyrkivät syksyn kuluessa ratkaisuun merellä omien Väli­meren yhteyksiensä varmistamiseksi. Tämä offensiivi johti mainittaviin tuloksiin mm. Taranton satamaan kohdistetussa hyökkäyksessä, jonka seurauksena vastapuolen taistelulaivojen lukumäärä hupeni puoleen edessä olevan tärkeän taisteluvaiheen ajaksi. Menestykselliset operaatiot tuottivatkin briteille yliotteen merisodassa. Huomattavasti heikentynyt Italian laivasto karkotettiin tärkeimmältä tukialueeltaan Tyrrhenan meren puolelle, mistä käsin se ei voinut operoida tehokkaasti itäisellä eikä keskiselläkään Välimerellä.

Edullista tilannetta hyväkseen käyttäen kuljettivat britit huomattavia vahvennuksia Egyptin armeijalle, joka uudelleen organisoituna alkoi hyökkäyksen joulukuun alussa. Tämä johti nopeaan menestykseen ja pysähtyi vasta El Agheilassa helmikuussa. Offensiivin onnistumiseen vaikutti suuresti A-eskaaderi tulituellaan sekä erityisesti huolehtimalla huoltokuljetusten oleellisimmasta osasta maayhteyksien rajoitetun kuljetuskapasiteetin takia.

Vuoden 1941 alkuun mennessä olivat britit ehtineet myös suorittaa keskityskuljetukset Itä-Afrikkaan, missä alkoivat vasta-offensiivin laivastovoimien tukemana murtaen kuudessa kuukaudessa täydellisesti Italian siirtomaavallan Itä-Afrikassa. Tällä seikalla oli vastaiselle sodankäynnille varsin suuri merkitys, sillä nyt tuli Punaisen meren kulkutie täysin turvatuksi ja akselivallat menettivät Intian valtameren ääreltä ainoan tukialueensa.

III. Saksalaisten offensiivikausi

Saksa oli havainnut vuoden 1940 lopulla, ettei Italia omin voimin pystynyt suoriutumaan sodasta Välimeren alueella. Amiraali Raeder esim. piti Välimerä kokonaistilanteen kannalta tärkeänä Saksalle ja puolsi alunperin voimakasta toimintaa siellä. Hän ehdotti Maltan, Gibraltarin ja koko Pohjois-Afrikan haltuunottoa Välimeren kauttakulkutien täydelliseksi katkaisemiseksi sekä estääkseen liittoutuneita tulevaisuudessa käyttämästä tätä tietä hyväkseen Eurooppaan pyrkiessään. Mainittakoon, että tunnettu sotakriitikko kenraali Fuller pitää saksalaisen strategian virheenä, ettei näin menetelty. Hitler ei katsonut kuitenkaan asialliseksi huomattavampien voimien sitomista Välimeren alueelle edessä hämmöttävän Venäjän retken takia, johon ryhtymisestä hän oli tehnyt päätöksensä jo loppuvuodesta 1940. Hän ei halunnut myöskään astua Mussolinin varpaille määräilemällä »Mare Nostrumilla» eikä loukata Francoa.

Italialaisten auttamiseksi Libyassa muodostettiin Rommelin Afrika-Korps. Täten lisääntyvien merikuljetusten suojan parantamiseksi ja taistelun tehostamiseksi brittiläisiä meriyhteyksiä vastaan siirrettiin vuoden 1941 alussa myös saksalaisia ilmavoimia Sisiliaan. Näiden taisteluteho oli huomattavasti suurempi kuin italialaisten lentojoukkojen. Brittiläiset saattueet kärsivät nyt niin pahoja tappioita että Välimeren kuljetukset ajoittain tyrehtyivät kokonaan.

Saksan mielenkiinto kohdistui myös Balkanin suuntaan. Poliittisella ja sotilaallisella painostuksellaan se oli jatkuvasti laajentanut vaikutusalueitaan Kaakkois-Euroopassa. Kun alkoi näkyä merkkejä saksalaisten tunkeutumisesta Balkanille ja italialais-kreikkalaiseen sotaan puuttumisesta, joutuivat El Agheilan saavuttaneet britit vaikean ratkaisun eteen. Hyökkäyksen jatkaminen Tripolukseen saakka ja ratkaisun aikaansaaminen Pohjois-Afrikassa näytti mahdolliselta, mutta toisaalta ei Balkania haluttu jättää akselivaltojen käsiin.

Churchill vaati joukkojen lähettämistä Kreikkaan korostaen pyrkimystä Balkanin maiden ja Turkin nostattamiseksi akselia vastaan. Hän pelkäsi myös Neuvostoliiton epävarmaa asennetta ja katsoi, että sen mahdollinen apu Saksalle voitaisiin parhaiten

estää näistä suunnista. Kreikan joutumisen Saksan lentoaseen tukialueeksi katsottiin myös olevan omiaan vaikeuttamaan yhteyksiä Välimeren itäosissa.

Näin päätettiin ryhtyä puolustamaan Balkania, ja kun muita joukkoja ei ollut käytettävissä, irroitettiin 60 000 miestä Libyasta, jonne jäi vain parisen divisioonaa jäljelle. Joukkojen kuljetukset Alexandriasta Piraeukseen sitoivat suojakseen A-eskaaderin, jota Italian laivaston kevättalven offensiivi muutenkin pidätti itäisellä Välimerellä aina Matapanin taisteluun saakka. Tällöin kärsityt tappiot vasta muuttivat italialaisten merisodankäynnin jälleen passiiviseksi.

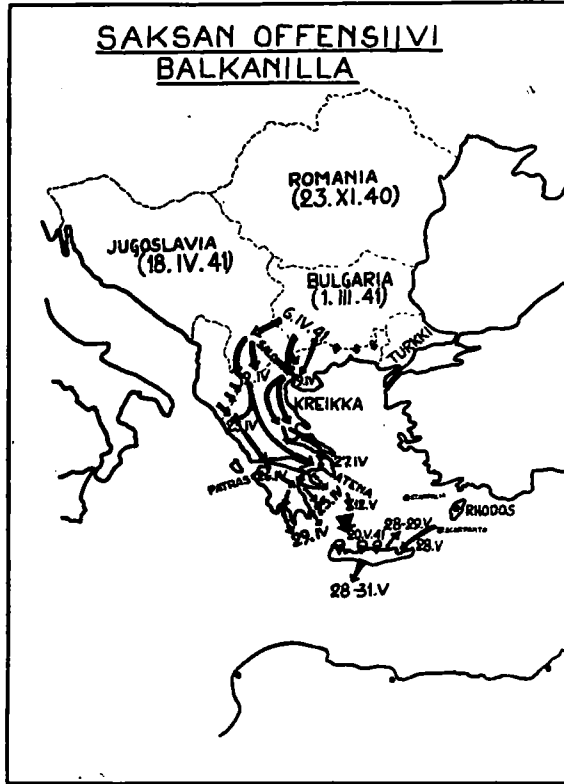
Kun saksalaiset lentojoukot lisäksi samanaikaisesti tyrannisoivat keskisellä Välimerellä, saattoivat akselivallat suorittaa keskityskuljetuksensa Libyaan melko esteettömästi. Näiden päätyttyä alkoi Rommel maaliskuun lopulla offensiivinsa, joka johti nopeaan menestykseen ja pysähtyi vasta Egyptin rajalla. Tobruk jäi kuitenkin maitse saarrettuna brittien haltuun.

Täten kostautui brittien keskeneräiseksi jättämä italialaisten lyöminen Pohjois-Afrikassa ja omien voimien hajoittaminen. Tuntuu kyseenalaiselta Churchillin perusteluista huolimatta, oliko viisasta jakaa Egyptin armeijaa kahdelle sotänäyttämölle.

Vajaan viikon kuluttua Rommelin ryntäyksen alkamisesta ryhtyi Saksa offensiiviin Balkanilla hyökäten Jugoslaviaan ja Kreikkaan (piirros 4). Heti hyvän alkumenestyksen jälkeen alkoi lentoasevoimakkaat pommitukset kreikkalaisiin satamiin estääkseen brittien evakuoitumisen. Tämä jouduttiinkin kolmen viikon kuluttua suorittamaan erittäin vaikeissa olosuhteissa Peloponnesoksen pikkusatamien kautta. Britit onnistuivat A-eskaaderin ansiosta evakuoimaan 80 % avustusarmeijastaan kärsien suuria alusmenetyksiä.

Kreikan valtausta seurasi vajaan kuukauden kuluttua pääosin ilmateitse suoritettu hyökkäys Kreetalle. A-eskaaderi esti aluksi merikuljetukset saarelle, mutta Saksan lentoaseen ylivoimaisuuden takia se ei kauaa pystynyt suoriutumaan tästä tehtävästä. Akseli sai siten saarelle vahvennuksia meritse, ja viikon taistelujen jälkeen oli brittien pakko ryhtyä evakuointiin, joka onnistui 65-prosenttisesti.

Kun Balkanin aluetta ja Kreetaa ei kuitenkaan pystytty sanottavasti käyttämään hyväksi jatko-operaatioissa, tuntuu etenkin

Piirros 4

Kreetan valtauksen hinta — kaikkien maahanlaskujoukkojen uhraaminen — kovin kalliilta. Näillä voimilla olisi muualla ilmeisesti voitu saavuttaa kokonaisuuden kannalta parempi tulos.

Saksan päämääristä Välimeren itäosassa on esitetty useita oletuksia. Monesti mainitaan mm. pihtiliike Lähi-itään Neuvostoliiton sekä Balkanin ja Afrikan kautta. Tämä olisi kuitenkin edellyttänyt Välimeren alueella alunperin huomattavasti suurempia voimia, joita Hitler ei halunnut irroittaa idän sotarekistä. Hitler korosti myös Pohjois-Euroopan merkitystä Neuvostoliiton ja länsivaltain eristämisen kannalta. Balkanilla oli samanlainen merkitys Dardanellien suhteen. Sen haltuunotolla tulisi myös viimeinen länsivalloille avoin Euroopan mantereiden kolkka turvatuksi.

Afrikkaan lähetetty pienehkö voimaryhmä osoittaa lähinnä pyrkimystä pelastaa italialaiset pulasta ja pysyttää heidät sodassa mukana sitomassa brittejä. Afrika-Korpsin ensimmäinen menestys, joka oli luonnollinen seuraus brittiläisten voimien irrottamisesta Kreikkaan, saattoi sittemmin kyllä antaa Hitlerille väärän kuvan hänen sotilaallisista mahdollisuuksistaan Lähi-idässä.

Balkanin katastrofi sekä samanaikaiset tappiot Libyassa huononsivat oleellisesti brittien strategista asemaa. Kreikan tukialueen mukana oli menetetty viimeinen jalansija Euroopan mantereella ja ote Dardanelleista. A-eskaaderin tappiot olivat muodostuneet niin suuriksi, että materiaalinen tasapaino vastapuolten laivastojen kesken jokseenkin palasi. Britit olivat nyt menettäneet puolen vuoden erinomaisella merisodankäynnillään voittamansa edut ja lisäksi joutuneet huonompaan asemaan kuin sodan puhjetessa (piirros 2 d).

Saksalaisten edessä oli Balkanin offensiivin jälkeen kysymys saavutettujen menestysten hyväksikäytöstä ja operaatioiden jatkamissuunnista. Spekuloitiin mahdollisuuksista brittien kokonaan karkottamiseksi itäiseltä Välimereltä. Rommelin menestys loi uskoa tälle ajatukselle, mutta edellytyksiä heikensi Italian laivastossa edelleen vallitseva heikko henki.

Sotilaallisten toimenpiteiden kohteeksi valittiin Suezin suunta ja Afrikkaan alettiin siirtää vahvennuksia. Tätä ratkaisua moittii ainakin jälkeinpäin Saksan yleisesikunnan päällikkö kenraali- eversti Halder katsoen sen liikaa hajoittaneen voimia, joita tarvittiin pääsotänäyttämöllä. Pohjois-Afrikan rintamaa olisi hänen mielestään pitänyt ylläpitää vain brittien sitomiseksi ja ajan voittamiseksi.

Poliittisesti käytettiin Balkanin menestystä hyväksi Lähi-idässä. Turkin kanssa solmittiin ystävyyssopimus. Irakissa vallan siepanneelle saksalaisystävälliselle oppositioryhmälle järjestettiin apua mm. lentokoneiden muodossa, mutta britit kukistivat ripeillä otteillaan koko opposition ja saivat myös aiheen miehittää Syyrian. Saksan alettua idän sotaretkensä miehittivät britit lisäksi yhdessä Neuvostoliiton kanssa Irakin. Näillä toimenpiteillään varmistivat liittoutuneet Lähi-idän öljyalueet ja turvasivat tärkeän Persianlahden meritien Neuvostoliittoon.

Kesän ja syksyn 1941 aikana oli molemmin puolin leimaa-

antavana toimintana Pohjois-Afrikan armeijoiden lataaminen. Täten astuivat taas taistelut meriyhteyksistä etualalle ja sota-toimet siirtyivät Välimeren keskiosiin. Britit pelkäsivät kuitenkin saksalaisten tarmokasta tilanteeseen puuttumista, minkä takia ohjasivat pääosan kuljetuksistaan Afrikan ympäri. Välimeren eskaaderit keskittyivät akselin selustayhteyksiä vastaan sekä Egyptin armeijan välittömään tukemiseen. Tehostaakseen taistelua akselin huoltoyhteyksillä alkoivat ne osin tukeutua Maltalle. Syksyyn mennessä oli brittiläinen 8. Armeija saanut riittävän latauksen ja marraskuussa alkoi sen voimakas offensiivi. Yhteys Tobrukiin, joka 242 vrk. oli ollut maitse saarrettuna, mutta meritse jatkuvasti huollettuna, saatiin jo kolmen viikon kuluttua. Laivastovoimien lujasti tukema hyökkäys tyrehtyi vasta vuoden 1942 alussa El Agheilan länsipuolella. Britit eivät kuitenkaan ehtineet vakauttaa asemaansa Rommelin suorittaessa välittömästi vastahyökkäyksen, joka saatiin pysäytetyksi Gazalassa.

Akselin ponnistelut olivat kohdistuneet kesän ja syksyn kuluessa Libyan jälkiyhteyksien ylläpitoon sekä toimintaan brittien harvoja Välimeren saattueita vastaan. Italian laivastokin osoitti jälleen offensiivisempaa henkeä ja suoritti mm. erikoistaisteluvälineillä useita hyökkäyksiä vastustajan satamiin. Tämän kauden aikana menetti Alexandrian eskaaderi kaikki raskaimmat aluksensa.

Nämä tappiot tuntuivat sitäkin kipeämmin, kun sotaan liittyneet japanilaiset nyt sitoivat voimia myös Kaukoitään ja olivat siellä tuhonneet jo brittien raskaita yksiköitä. Brittiläisen imperiumin merivoimien tila oli täten vuodenvaihteessa 1941-42 niin vakava, että tavattoman suuret tehtävät uhkasivat käydä suorastaan ylivoimaisiksi.

Kun britit olivat syksyn kuluessa pahoin häirinneet akselin yhteyksiä Libyan ja Italian välillä, havaitsivat saksalaiset turvallisuuden lisäämisen välttämättömäksi tällä meritiellä. Maltaa ryhdyttiin entistä tehokkaammin pehmittämään lentoaseella vuoden 1942 alkupuoliskolla, mutta saaren valtaukseseen ei ihme kyllä nytkään ryhdytty. Maltalle suuntautuville huoltokuljetuksille tuotettiin suuria tappioita ja sinne tukeutuneet laivastovoimat saatiin karkotetuksi. Kaikki tämä yhdessä A-eskaaderin heikon tilan kanssa aikaansai sen, että akselivaltojen kuljetukset Libyaan jälleen saatiin sujumaan tyydyttävästi.

Rommel sai täten tarpeelliset vahvennukset ja alkoi uuden offensiivin toukokuussa. Tämän strategisena päämääränä mainitaan jo Suezin kanava. Hyökkäys pysähtyikin vasta El Alameinin luona Alexandrian edustalla. Pysähtymiseen vaikuttivat Rommelin huoltovaikeudet enemmän kuin brittien vastarinnan sitkistyminen. Nämä vaikeudet olisi voitu välttää suuntaamalla merikuljetukset jatkuvasti rintaman välittömään selustaan joko Tripoloksen-Bengasin alueelta tai suoraan Välimeren yli, mutta tätä keinoa ei yritettykään käyttää hyväksi.

Brittiläisten merivoimien heikkoudentila Rommelin offensiivin aikoihin oli varsin vaarallinen, sillä koko Lähi-idän kysymys lepäsi merimahdin varassa. Akselivaltojen strategisena virheenä onkin pidettävä sitä, ettei tätä seikkaa käytetty pontevasti hyödyksi. Jos kerran pyrittiin Suezille, olisi liittoutuneiden itäisen Välimeren laivastovoimien nujertamiseen ollut aihetta Rommelin offensiiviin liittyen. Tällöin olisi Rommelin jälkiyhteyksien järjestely helpotunut ja olisi luotu edellytykset jatkuvalle huollolle hänen päämääräänsä saakka.

Rintaman vakaannuttua El Alameinissa kävivät taistelut edelleen kiivaina jälkiyhteyksillä keskittyen erityisesti Maltan kysymykseen. Britit näyttävät halunneen pitää saaren maksoi mitä maksoi. Tämä on ymmärrettävissä ajateltaessa saaren merkitystä itäisen ja läntisen tukialueen yhdistäjänä, edullisena tukikohtana akselin selustayhteyksiä vastaan sekä myöhemmille operaatioille Välimeren alueella. Syksyllä oli kriisikohta ilmeisesti voitettu, sillä tällöin alkoivat brittiläiset laivastovoimat jälleen tukeutua Maltalle.

Samanaikaisesti kun huomio Välimerellä keskittyi Maltan pehmitykseen ja sen huoltoyrityksiin, suorittivat britit suuria joukkojen kuljetuksia Afrikan ympäri vahvistaakseen Egyptin puolustusta ja valmistautuakseen karkottamaan Rommelin uhkaavasta asemastaan.

IV. Liittoutuneiden offensiivivaihe

USA puuttui Välimeren sotatointen kulkuun oikeastaan jo Ranskan luhistuessa. Se pyrki sodan supistamisen nimissä tukemaan Ranskaa tämän laivastoon ja siirtomaihin kohdistuvien sak-

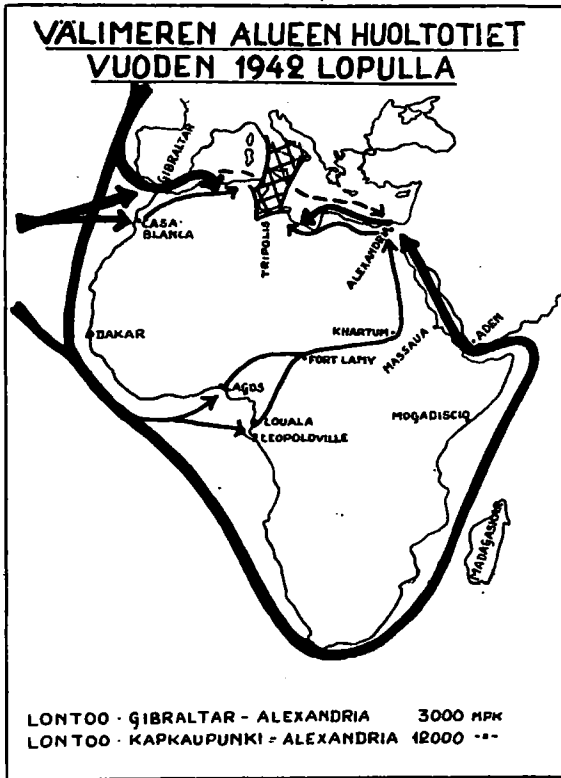
salaisten vaatimusten torjumisessa. Estääkseen Ranskan siirtomaille lupaamiensa elintarpeiden valumista akselivaltojen käyttöön asetti USA mm. Pohjois-Afrikkaan kontrolliupseereita varakonsuleiksi. Näin luotiin tehokas tiedusteluverkosto ja johto liitolaisystävällisille ranskalaisille patriooteille. Amerikan suur-lähettilään vaikutuksesta marsalkka Pétain mm. kieltäytyi touku-kuussa 1941 allekirjoittamasta amiraali Darlanin saksalaisten kanssa solmimaa sopimusta Bizertan ja Dakarin satamien sekä Tunisian rautateiden käyttöoikeudesta.

USA:n sitten liityttyä sotaan päättivät liittoutuneet huhtikuussa 1942 suorittaa ratkaisevan iskunsa Saksaa vastaan Kanaalin ylitse mikäli mahdollista vuoden 1943 kuluessa. Suunnitelmat muuttui-ivat kuitenkin kesäkuussa, kun Neuvostoliitto kriittillisen tilan-teensa takia vaati toisen rintaman nopeaa luomista. Tällöin lupasi presidentti Roosevelt liittoutuneiden tekävän kaikkensa kevennys-operaation suorittamiseksi jo vuoden 1942 aikana.

Kun Rommel oli samana keväänä saattanut Suezin alueen varsin uhanalaiseen asemaan ja Välimeren yhdystien avaamisella oli suuri merkitys Kaukoidän offensiivin valmisteluille, kiintyi huo-mio Pohjois-Afrikkaan. Kiisteltyään operaatiosuunnan valinnasta Pohjois-Ranskan ja Pohjois-Afrikan välillä päättivät liittoutuneet heinäkuussa, että yhdistetty anglo-amerikkalainen maihinnousu suoritetaan neljän kuukauden kuluessa Ranskan Marokkoon ja Algeriaan. Päätös vaikutti lähinnä tonnistokysymyksen takia suuresti siihen, että hyökkäys Kanaalin yli siirtyi vuotta myö-häisemmäksi.

Maihinnousuvalmistelujen aikana jatkui 8. Armeijan lataaminen kuljetusten tapahtuessa Afrikan ympäri, jonka tien varmistami-seksi miehitettiin ranskalainen Madagaskar. Afrikan länsiranni-kolle varustettiin myös sarja tukikohtia ja vuoden 1942 alussa organisoitiin maayhteys Nigeriasta ja Kamerumista Khartumin kautta Egyptiin sekä kesän kuluessa lentoyhteydet samaa tietä (piirros 5). Näillä toimenpiteillä saatiin luja ote Afrikan alueesta ja luotiin edellytykset Pohjois-Afrikan valtaukselle.

Lokakuussa alkoi sitten huolellisesti valmisteltu 8. Armeijan offensiivi. Eteneminen jatkui kiihtyvällä nopeudella pysähtyen vasta Tripolin länsipuolella tammikuussa. A-eskaaderi tuki voi-makkaasti taisteluja rannikkotien suunnassa, mutta tärkein koko-

Piirros 5

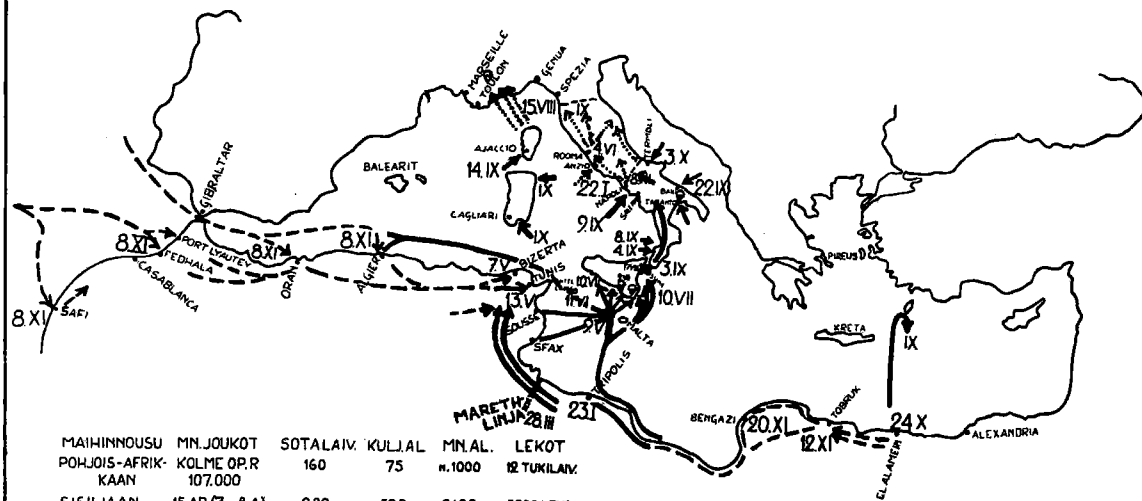
naisuuden kannalta oli sen huoltokuljetustehtävä, koska maanteiden kapasiteetti ei ollut läheskään riittävä. Merikuljetukset seurasivat jatkuvasti rintamaa ja nousivat 4 000 tonniin vrk:ssa. Brittiläiset sukellusveneen häiritsivät samanaikaisesti pahoin akselin huoltokuljetuksia, joten Rommel kärsi mm. polttoaineen puutetta.

Pari viikkoa itäisen offensiivin alkamisen jälkeen suoritettiin maihinnousu Pohjois-Afrikkaan. Tämän strategisena tarkoituksena oli amerikkalaisten mukaan:

- lujan tukialueen hankkiminen Luoteis-Afrikasta Atlantin sekä Välimeren rannikolta edellytysten luomiseksi jatkuville tehostetuille ilma-, maa- ja merioperaatioille,

LIITTOUTUNEIDEN OFFENSIIVI VÄLIMERELLÄ 1942-1944.

----- 1942.   ——— 1943.   ..... 1944.

MAIHINNOUSU POHJOIS-AFRIK- KAAN	MN.JOUKOT KOLME OPR 107.000	SOTALAIV. 160	KULJAL 75	MN.AL. n.1000	LEKOT 12 TUKILAV.
SISILIAAN	15.AR (7. ja 8.A) 160.000	280	320	2125	3500 LEKOA
ETELA-ITALI- AAN	8.A (n. 5. DIV.)		?	?	? ?
SALERNOON	5.A (VI ja X AK) 189.000	180	?	?	7 TUKILAV.
ANZIOON	VI AK 150.000 (40.000)	?	?	?	?
ETELA-RANS- KAAN	6.AR (7. ja 1.A) (700.000)	290	880	1370	? ?

Piirros 6.

- nopea Ranskan Marokon, Algerian ja Tunisian valtaus koko Luoteis-Afrikan valvontaan saamiseksi ja offensiivin jatkaminen itään päin akselin Afrikan voimien tuhoamiseksi yhteistoimin 8. Armeijan kanssa, sekä sen jälkeen
- ilma- ja merioperaatioiden tehostaminen Euroopan mannerta vastaan.

Kiireellisesti valmisteltu maihinnousu suoritettiin amfibio-operaatioihin riittämättömästi koulutetuin voimin kenraali Eisenhowerin ylipäällikkyyden alaisena. Atlantin puoleiselle rannikolle hyökkäsi suoraan Amerikasta kuljetettu ja Välimeren puolelle Englannista lähteneet operaatioryhmät (piirros 6).

Hämmästyttävää on tämän operaation salaamisen onnistuminen huolimatta lyhyessä ajassa suoritetuista suurista keskityksistä ja pitkistä merikuljetuksista. Saksalaiset tiesivät jotain olevan tekeillä, mutta eivät päässeet selville mistä oli kysymys. Hitler esiintoi ärtymyksensä tiedustelupalvelunsa epäonnistumisesta syyskuun lopulla radiossa pitämässään puheessa mainiten, ettei hän välittänyt ennustella vihollistensa suunnitelmia, koska nämä olivat sotilaallisia idiootteja. Pari viikkoa ennen maihinnousua sanomalehtipäällikkö Dietrich lausui liittoutuneiden tonniston kärsineen sukellusvenesodan johdosta niin suuria menetyksiä, että Englantia tuskin pystyttiin huoltamaan, joten uudet sotatoimet olivat mahdottomia.

Liittoutuneet valvoivat Saksan pintavoimia ja erityisesti sukellusveneitä tehokkaasti aina niiden tukialueita myöten, mutta silti oli saksalaisilla edellytykset vahvaan iskuun, sillä mm. Azorien ja Madeiran välillä operoi tähän aikaan n. 60 sukellusvenettä. Akselin sukellusveneeseen silloista voimaa kuvaavana mainittakoon, että marraskuun upotusmäärä, yli 700 000 tn, oli koko vuoden 1942 suurin.

Hämätty vihollinen heräsi vasta maihinnousun tapahduttua. Tämän jälkeen Pohjois-Afrikan huoltolinjoille Välimeren länsiosaan ja Atlantille keskitetyt sukellusveneet tuottivatkin liittoutuneille suurta haittaa.

Itse maihinnousu kohtasi Vichyn ranskalaisten heikkojen voimien taholta sitkeätäkin vastarintaa, joka osin jatkui vielä amiraali Darlanin tulenlopettamiskäskyn jälkeen. Operaatio muodostui sotilaallisten ja diplomaattisten toimenpiteiden yhdistelmäksi, ja jälkimmäisillä yhdessä puolustajan vähälukuisuuden ja horjuvan

johdon kanssa oli suuri osuus sen onnistumisessa. Maihinnousun suorituksesta voidaan selvästi havaita, etteivät liittoutuneet laajoista valmisteluistaan huolimatta tähän aikaan vielä olleet kykeneviä maihinnoussuun puolustetulle rannikolle.

Luoteis-Afrikan valtauksen johdosta joutuivat akselin Afrikan voimat yllättäen kahden tulen väliin. Niitä ryhdyttiin vahvistamaan, joten liittoutuneiden lupaus kevennyksestä Neuvostoliitolle tuli lunastetuksi. Tunisia muodostui nyt saksalaisten avainasemaksi Afrikassa. Sen pitäminen oli edellytyksenä Välimeren kauttakulkutien katkaistuna pitämiseksi ja sen menettämisestä pelkäsi Hitler olevan seurauksena myös Italian sodasta luopumisen. Viimeksi mainittua seikkaa piti Hitler niin tärkeänä, että oli valmiina suuriinkin uhrauksiin sen estämiseksi.

Huomattavia joukkoja siirrettiin Tunisiaan lentoteitse, ja maa miehitettiin kokonaan. Kun uhka Euroopan suuntaan oli lisääntynyt, miehittivät saksalaiset lisäksi Etelä-Ranskan. Vain Toulonin sotasatama jäi edelleen Vichyn hallintaan. Darlan yritti houkutella siellä olevaa Ranskan laivastoa liittymään länsivaltoihin, mutta ei tässä onnistunut. Saksalaisetkin heräsivät ymmärtämään Ranskan laivaston arvon ja yrittivät miehittää sen pääosan Toulonissa, mutta ranskalaiset ehtivät tuhota aluksensa.

Liittoutuneet keskittyivät lataamaan Luoteis-Afrikan armeijaansa. Heidän maasotatoimensa eivät kuitenkaan sujuneet suunnitelmien mukaisesti. Joukot pääsivät ensimmäisen kuukauden tavoitteen, Tunisian edustalle, mutta vastahyökkäykset löivät ne takaisin. Vasta kun 8. Armeija oli seuraavana keväänä murtanut Mareth-linjan, alkoivat akselin voimat pusertua yhteen. Niiden tila muodostui kestävämmäksi liittoutuneitten laivastojen pitäessä meriyhteydet Italiaan katkaistuina laajentunutta tukialuetta hyväksikäyttäen. Italian laivaston toimintamahdollisuuksia heikensi jo tällöin myös saarron synnyttämä polttoainepula. Toukokuun puolivälissä akselin Afrikan voimat antautuivatkin.

Tunisian voitolla oli liittoutuneille suuri strateginen merkitys. Se yhdessä Stalingradin tappion kanssa alkoi uuden vaiheen suursodassa. Akselin offensiivinen osa päättyi tähän aikaan ja aloite siirtyi kokonaan liittoutuneille. Tonnistokysymystä suuresti helpottava Välimeren tie avautui ja ponnahtuslautana Etelä-Eurooppaan oli valmiina (piirros 2 f).

Tämän lähtöalueen hyväksikäytöstä neuvottelivat Roosevelt, Churchill ja yhdistynyt sotilasjohto jo tammikuussa 1943 Casablancassa. Tällöin todettiin Pohjois-Afrikassa saavutettu menestys odotettua suuremmaksi, vaikkakin Tunisiassa juuri oli jouduttu vetäntymään taaksepäin. Katsottiin nimittäin akselin lisätyjenkin voimien olevan riittämättömät voiton saavuttamiseen ja tuhoon tuomitut, kunhan talvi huonoine säineen olisi ohi ja liittoutuneet voisivat käyttää täysin hyödykseen ylivoimaansa merellä sekä ilmassa.

Tämän takia laadittiin jo Casablancassa suuntaviivat sotatoimien jatkamiselle. Kun toivottava maihinnousu suoraan Etelä-Ranskaan tai vaihtoehtoisesti Italiaan ei näyttänyt mahdolliselta, valittiin hitaampi, mutta varmempi etenemistie eli hyökkäys Sisilian kautta. Täten tulisi Välimeren kauttakulku tie entistä turvallisemmaksi ja mahdollistuisi italialaisten sotamoraalin tehokas painostaminen.

Washingtonin konferenssissa maaliskuussa päätettiin jatkaa operaatioita Välimerellä Italian sodasta irrottamiseen saakka. Samalla korostettiin, ettei Italia saa muodostua resursseja sitovaksi sotänäyttämöksi, vaan suurimmat mahdolliset voimat oli keskitettävä hyökkäykseen Kanaalin yli.

Jatko-operaatiot alkoivat sitten kesäkuussa armeijaryhmän maihinnousulla Sisiliaan. Tässä Maltalta käsin johdetussa operaatiossa sovellettiin ensi kerran sittemmin suurmaiheinnousuissa yleisesti käytettyjä menettelytapoja eri aselajeista muodostettuine keskitettyine johtoineen, pommituslennoston ja laivatykistön tulivalmisteluineen, hämäysoperaatioineen, maahanlaskuineen, kuljetusten meri- ja ilmavarmistuksineen, vahvoine tulitukiportaineen sekä vihollisen merivoimia valvovine suojavoimineen.

Saksalaisten puolustus oli keskittynyt Sisilian luoteisosaan, joten kaakkoisrannikolle suoritetulla maihinnousulla oli etuna strateginen yllätys. Sisilian puhdistuksen päättyessä elokuussa olivat liittoutuneet saaneet täysin hallitsevan aseman keskiselläkin Välimerellä.

Sisilian taistelujen aikana murtui akselin eteläpää. Mussolini syöstiin vallasta ja tilalle tullut marsalkka Badoglio otti välittömästi kosketuksen Eisenhoweriin pyrkien sopimaan Italian antautumisesta saksalaisten tietämättä. Antautumisen yhteydessä halusi

Eisenhower miehittää Sardinian ja Korsikan sekä Italian niemimaan Rooman pohjoispuolta myöten. Italian hallituksen horjuvan asenteen takia antautuminen piti paljastaa vasta liittoutuneiden noustua maihin Italiassa.

Näiden neuvottelujen aikana saatettiin loppuun valmistelut hyökkäykseksi Italiaan, jonka strategisena tarkoituksena oli

- saada liittoutuneiden merenherruus Välimerellä täydelliseksi,
- saada lentotukialue Etelä-Saksaan tai Balkanille kohdistuville hyökkäyksille, sekä
- aikaansaada saksalaisia maavoimia sitova rintama.

Hyökkäys 8. Armeijan voimin alkoi Messinan salmen ylityksellä syyskuun 3. p:nä. Sivustoille meritse suoritetuin iskuin niemimaan eteläkärki vallattiin helposti. 8. 9. julistettiin Italian antautuminen ehdoitta, ja seuraavana päivänä sen laivastovoimat lähtivät Maltalle liittoutuneille luovutettaviksi.

Eisenhowerin suunnittelema niemimaan nopeasta miehityksestä ei kuitenkaan tullut mitään, sillä saksalaiset riisuiivat nopeilla toimenpiteillään italialaiset joukot aseista ja kontrolloivat koko maata. Nopeasti improvisoitu puolustuslinja pysäytti 8. Armeijan etenemisen.

Liittoutuneet yrittivät merenherruuttaan hyväksi käyttäen saartaa saksalaiset voimat suorittamalla strategisena reservinä Pohjois-Afrikassa olleella 5. Armeijallaan maihinnousun rintaman selustaan Salernossa. Saksalaiset olivat kuitenkin puolustusvalmiina tällä sivustallaan torjuen yrityksen, ja Salernoon aikaansaatu suppea sillanpää eli vain häikäilemättömällä laivasto- ja lentojoukkojen tuella niin kauan kunnes 8. Armeija sai yhteyden siihen.

Eteneminen pohjoiseen edistyi tämän jälkeenkin hitaasti, sillä liittoutuneet joutuivat irroittamaan Italiasta yhteensä seitsemän parhaan sotakokemuksen omaavaa divisioonaansa, jotka siirrettiin Englantiin Kanaalin ylitysjoukkojen ytimeksi. Etenemistä yritettiin jouduttaa pienemmillä maihinnousuilla Adrianmeren sivustalla. Vasemman sivustan suojaamiseksi sekä Tyrrhenanmeren yhteyksien varmistamiseksi vallattiin Sardinia ja Korsika.

Kun eteneminen käytännöllisesti katsoen oli pysähtynyt vuoden vaihteessa, yritettiin päästä kuolleesta pisteestä suorittamalla tammikuussa 1944 maihinnousu Rooman eteläpuolelle Anzioon armeijakunnan voimin. Merellä ei enää ollut vastusta, mutta sak-

salaiset saivat maissa nopeasti organisoiduksi vastarinnan, joten strateginen päämäärä — saksalaisten saartaminen tai ainakin rintaman nopea liikkeelle saaminen — jäi saavuttamatta täällä kuten Salernossakin. Sillanpää jäi varsin suppeaksi ja eli yksistään liittoutuneiden täydellisen merenherruuden ansiosta toukokuun loppuun saakka, jolloin vasta etelästä käsin saatiin siihen yhteys.

Tällä välin oli myöskin itäisellä Välimerellä pyritty parantamaan tilannetta Dodekaneesien valtausyrityksellä syksyllä 1943. Tämä Dardanellien tien avaamispyrkimykseen viittaava operaatio kuitenkin epäonnistui lähinnä puutteellisen lentojoukkojen tuen takia.

15 kuukautta kestäneen offensiivinsa tuloksena olivat liittoutuneet saavuttaneet Casablancassa ja Washingtonissa määritetyn strategisen päämääränsä. Tärkein oli Välimeren kauttakulkutien täydellinen avautuminen, joka mahdollisti voimien nopeammat uudelleen ryhmytykset ja tuotti kuljetustonnistossa kipeästi kaivatun miljoonien tonnien säästön. Italian laivaston antautumisen seurauksena vapautuivat Välimereltä vahvat laivastovoimat. Strategiselle pommituslennostolle oli saatu Euroopan hyökkäyksiä silmälläpitäen edullinen tukialue, jolta käsin myös maarintaman siirtäminen Ranskan tai Balkanin suuntiin oli mahdollista. Italian maarintamaa eivät liittoutuneet sanottavasti arvostaneet, mutta saksalaiset sitoivat tänne huomattavasti voimiaan, joista muuallakin oli puutetta.

Casablancassa oli jo päätetty, että Normandiaan suoritettavaan päähyökkäykseen liittyisi sivuoperaationa maihinnousu Etelä-Ranskaan vastustajan voimien hajoittamiseksi. Tämä operaatio piti kehitettävän kymmenen divisioonan vahvuiseksi. Kun Eisenhowerilla oli vuoden 1944 alussa vaikeuksia riittävän tonniston saannissa päähyökkäykseen, esitti hän sivuoperaation suoritettavaksi vasta vastarinnan murtuessa ja vain divisioonan voimin. Yhteisesikunta ei suostunut kuitenkaan tähän, vaan lykkäsi Etelä-Ranskan maihinnousun kuukautta myöhäisemmäksi. Täten Välimereltä voitiin siirtää maihinnousualuksia Kanaaliin, mistä ne hyökkäyksen ensimmäisen vaiheen jälkeen piti palautettaman takaisin. Laskelmat pettivät kuitenkin niin, että heinäkuun alkuun suunniteltu Etelä-Ranskan maihinnousu voitiinkin suorittaa vasta

elokuun puolivälissä. Näin myöhään toimeenpantuna muodostui tämän Välimeren alueen loppuoperaation tärkeimmäksi merkitykseksi huoltotien avaaminen Välimeren kautta Ranskassa taistelleille armeijoille.

V. Johtopäätökset

Sotatoimien strategisia syitä ja seurauksia Välimeren piirissä on käsitelty jo edellä tapahtumien yhteydessä. Yhteenvetona voidaan vielä mainita, että tämän alueen sotatoimet olivat täysin riippuvaisia meriyhteyksistä. Niihin perustuivat liittoutuneiden mahdollisuudet voimakeskityksiin ja ne heikkoudellaan riistivät Rommelin voittojen hedelmät. Niiden puutteessa ei akseli voinut hyötyä Balkanistaan Välimeren taisteluihin vaikuttavalla tavalla, ja ne turvaten saattoivat liittoutuneet suorittaa suoranaiset sotatoimensa meren yli. Vesitse hoidettu rannikkoliikenne mahdollisti pitkät ja nopeat operaatiot maissa, ja tällaisten puuttuminen pysäytti hyvin suoritettut maasotatoimet ennen lopullista päämääräänsä.

Välimeren piiri sotänäyttämönä onkin sellainen alue, missä ei voida puhua erikseen meri- tai maastrategiasta. Siellä tarvitaan strategiaa, joka ei sokaistu maan pölystä, ei meren aalloista eikä ilman autereesta, vaan katsoo yli kaikkien peruselementtien.

Liittoutuneet osasivat tämän taidon vastustajiaan paremmin. He selvisivät kriisikausistaan alivoimaisenakin säilytetyn aloitteen ja ylläpidetyn offensiivisen hengen sekä yhtenäisen johdon ja paremman koulutuksensa ansiosta. Täten he loivat edellytykset lopullisen selvän päämääränsä saavuttamiselle, joka perustui merenherruuden hankkimiseen ja hyväksikäyttöön.

Akselivalloilta näyttää puuttuneen selvä strateginen päämäärä, johon olisi valmistauduttu ja johdonmukaisesti pyritty. Tämä seikka luo taustan monille strategisiksi virheiksi mainituille toimenpiteille ja otollisten tilaisuuksien hyväksikäyttämättä jättämiselle. Kuitenkin Saksa, joka oli päättänyt vuoden 1940 lopulla etsiä ratkaisua valtakuntansa pulmille idästä, satoi Välimeren piirin operaatioillaan liittoutuneiden pahinta pullonkaulaa — tonnistoa — kolmen vuoden ajan saman verran kuin sukellusvenesota keski-

määrin upotti. Tämä ei ollut suinkaan mitätön tulos sodan kokonaisuuden kannalta, kuten ei myöskään liittoutuneitten huomattavien taisteluvoimien sitominen Välimerelle neljän vuoden ajaksi.

Näin ollen on ymmärrettävää, että Saksa, vaikka ei voinutkaan irroittaa ratkaisuun tarpeellisia voimia Välimeren alueelle eikä saanut järjestetyksi yhteistyötä Italian kanssa tyydyttävälle kannalle, kuten ei myöskään saanut liittolaisensa laivastosta irti sen lukumääräisen voiman edellyttämää tehoa, pyrki ylläpitämään tätä sota-äyhtämää ja siten hyötymään Italian heikostakin sota-panoksesta mahdollisimman kauan.